

Čas v psané publicistice

BOHUMILA JUNKOVÁ
(České Budějovice)

V našem příspěvku se chceme zamyslet nad některými možnostmi vyjadřování času v psané publicistice. Jazykový materiál jsme čerpali ze současných českých deníků Mladé fronty DNES (MFD), Práva (P) a Lidových novin (LN) v období leden 2005 – únor 2007.

Náš život se odehrává v reálném čase. Proto nejintenzivněji vnímáme události, které probíhají v čase, který v průběhu svého života aktivně prožíváme. Na časové přímce jsou to především události současné, ale zajímáme se rovněž o ty, které se odehrály v nedávné minulosti nebo které očekáváme v nejbližší budoucnosti, a to tím více, čím větší vliv na přítomnost a blízkou budoucnost mají. Aktuální je pro nás vše, co se bezprostředně týká našeho života a společnosti, jejíž jsme součástí, ať už jde o události politické, společenské, sportovní či jiné.

Čas je pojem abstraktní a člověk jej vnímá prostřednictvím událostí, které souvisejí s časem biologickým (denní rytmus, střídání dne a noci, ročních období, vzpomínky na minulost, plánování budoucnosti). Čas, jeho průběh a kvalitu hodnotíme prostřednictvím okolností, zážitků a dějů, k nimž došlo v kratším či delším časovém úseku. Vnímání času je závislé na mnoha faktorech. Nepříjemné prožitky, monotónní činnosti, nedostatek podnětů, absence životního programu či budoucí perspektivy čas subjektivně zpomalují, příjemné události naopak rychle uběhnou. Podobně vnímáme i minulost: období, v nichž došlo k množství událostí, zvláště pokud následně ovlivnily život společnosti, se zdají delší než časové úseky, v nichž se nic důležitého nestalo.

Aktuální události domácí i zahraniční máme možnost sledovat prostřednictvím různých médií, z nichž nejdélejší historii mají noviny. Úkolem psané publicistiky je o událostech informovat, komentovat je, a tím pomoci širokému spektru čtenářů orientovat se v době, v níž žijí. Hodnocení vychází ze zkušeností a poznatků doby,

kerou vnímáme jako současnost. K vyjádření času máme k dispozici jazykové prostředky lexikální, morfologické a syntaktické. Ty nám umožňují orientovat se nejen v rámci přítomnosti, minulosti a budoucnosti, ale také jimi vyjadřovat speciální časové údaje, např. současnost dějů, předčasnost, následnost, dále i některé speciální časové okolnosti jako je začátek časového východiska, dobu trvání a časové rozpětí, přibližnost časových údajů, časovou neomezenost, opakování v časových intervalech apod. Užití mluvnických časů, tj. tvarů slovesných, nemusí vždy být v souladu s časem reálným, záleží na autorově záměru, z něhož následně vyplývá jeho stylizace konkrétního textu.

Jak jsme se již zmínili, v centru zájmu čtenářů jsou události současné, probíhající, s možností či předpokladem jejich dalšího vývoje, který je možné ovlivnit. Jde většinou o současný stav či děj s přesahem do budoucnosti, např. Firmy jedou naplno, vyváží se jako nikdy; Paroubek má u Fica „zvěda“; Lesy jsou přístupné, ale nebezpečné; Početná rodina je opět pohromadě; Základna USA se nelíbí Ukrajině; Václav Koubek má své webové stránky; Rekordní vývoz táhnou auta a elektronika; Rosický je znovu král fotbalu; Žiju si výborně, říká Šebrle; Systém kast nás brzdí, míní Indové aj.

Děje, které se z hlediska časového zařazení vztahují k přítomnosti, bývají vyjadřovány přítomnými tvary sloves. V psané publicistice jde ovšem vždy o časový nesoulad, protože mezi dobou, kdy došlo k události, a dobou, kdy o události můžeme číst v novinách, uplyne časový úsek, v němž je třeba, aby publicista shromáždil potřebné informace, napsal text, předal jej redakci, další časová prodleva vznikne, než se noviny dostanou ke čtenáři. Z pohledu čtenáře jde o děje minulé, které publicista stylizuje do současnosti. Přítomnými tvary je signalizován i vývoj v přítomnosti (přítomnost z pohledu čtenáře, ale blízká budoucnost z pohledu doby vzniku textu). Jde o přítomnost v širokém slova smyslu, kdy jsou užívána slovesa nedokonavá vyjadřující aktuální děje, např. *Hodni vězni se v Teplicích těší na aparmá s televizi. – Na silnicích „zabijí“ hezké počasí. – Petr Hájek výslovně slibuje ve svém článku pro MF DNES obohatit veřejnou debatu o zákazu kouření o několik ideologických žvástů, signalizující časovou neomezenost, např. – Typický český teenager chodí do školy, má doma knihy i slušné podmínky pro studium a těší se dobrému zdraví. – Jde o metodu, která dokáže zachránit zrak pacientovi, který má problémy se „slábnoucí“ rohovkou. Celý zákrok je bezbolestný, má rychlý nástup účinku a ochrání nemocného od transplantace rohovky.*

V psané publicistice vyjadřují přítomní tvary i další děje neaktuální, mimočasové, které jsou stylizovány do přítomnosti. Mohou to být tvrzení s obecnou platností, např. ... *kuřáci mnohokrát více umírají na rakovinu plic nebo infarkt...*

– *Notabene už není vůbec vědecky prokázáno, že kdo střílí, se vždy také trefí.* – *Každý má mít právo na odpočínutého lékaře.* – *Je velký rozdíl mezi stoprocentním hovězím karbanátkem a mletou směsí neznámého původu.* – *Tatínka netaháme za vlasy, nekopeme ho do kotníku a nepodtrháváme mu židli, i když vypadá, že neudrží rákosku,* vyjádření registračního charakteru, např. *Princip ochrany práv dítěte před únosy zjednodušeně říká: Dítě patří tam, kde běžně žije, ...* vyjádření činností s trvalým významem, např. *Lidé bohatnou, kupují si čím dál dražší zájezdy,* vyjádření charakteristiky, např. *Trautenberk je prototyp lumpa. Je to opravdu hajzlík k pohledání,* trvalých činností, např. *Bazénový vysavač pracuje za vás,* metajazyková vyjádření, např. *Říká se, že cizí neštěstí, cizí peníze a cizí ložnice lidi zkrátka vzrušují* apod.

Psaná publicistika seznamuje z velké části s událostmi, které se již staly. Jde o formu nepříznačnou, vyjadřující převážně děj aktuální. Početnou skupinu tvoří informace o událostech, které se staly v blízké minulosti. Dobře to naznačují již titulky, např. *Zloděj vyloupil pohřební službu; Nova uvedla poprvé odpolední zprávy; Obsluhoval jsem americké boháče; Borhyová skončila druhá; Dítě zranil při kácení polomu strom; Policisté bourali kvůli opilé řidičce; Muž vyhrožoval na městském úřadě; Básník, který udivoval i provokoval; Ukradli peníze přímo z účtů* apod. Jde většinou o události obsahově uzavřené, u nichž nepředpokládáme, že musí pokračovat v budoucnosti, třebaže tomu tak obvykle je. Může se nastinit jejich skutečný či předpokládaný důsledek, pokud ovšem nevyplyne z kontextu, např. *Policie kvůli násilí vykážala muže z domova – ale jen o patro níž; Paroubek dal americkému radaru ještě šanci,* nebo se (též v minulosti) možná projevil, např. *Svobodovi předepsal antidepresiva dětský lékař.*

Početnou skupinu tvoří informace o událostech, které se sice dosud nestaly, ale ke kterým s velkou pravděpodobností dojde v blízké či vzdálenější budoucnosti. Jde o události očekávané, plánované, ale dosud nerealizované, jak signalizují následující titulky, např. *Vnitro prověří kvůli STB tisíc policistů; Včelnice chystá průmyslovou zónu; Třeboňské lázně nabídnou i nové tenisové kurty; Zlákají halušky na Dny slovenské kultury?; Léčebna dostane miliony na opravy; Sníží kalamita cenu dřeva?; Město pojmenuje dvě nové ulice; Světlik dostane šest milionů na čističku; Lávkou přes Vltavu se dočká opravy* apod. Třebaže čtenář nemá důvod nevěřit, že se to, o čem si v novinách přečetl, stane, nelze vyloučit, že vše bude ve skutečnosti jinak. Mnohé informace vyjadřují nejistotu o přítomném ději ve vztahu k budoucnosti, např. *Když si někdo denně dopřává jen párek a pivo, může být sice hubený, ale určitě nebude zdravý.* Prostředkem vyjádření jistotní modality jsou postojové predikátory, např. *věřím, jsem si jist, jsem přesvědčen, domnívám se, so-*

udím, není pochyb, je možné, mám za to aj., vyjadřující různou míru přesvědčení o tom, do jaké míry je pravděpodobné, že je platnost sdělení v budoucnosti reálná, např. *Jedna věc je jistá a neradostná: na Zemi, věčně nepokojné a živoucí, bude bez sebemenších pochyb další příště.* – *Možná ODS myšlenku předčasných voleb nemyslí úplně vážně...* – *Věřím, že cesta Jordánska ukazuje, co všechno může arabsko-islámský model dokázat podporou rozvoje,* – *Možná je to však příležitost pro znovuzvolení amerického prezidenta George Bushe.* – *Poslední dobou mám pocit, že směřování naší země k časům reálného socialismu nabírá na síle a rychlosti.* – *Možné však je, že má jiný příjem, za který se stydí ...* apod.

Nejistotou informací, popř. pochybnosti, obsahují výpovědi, v nichž je sloveso být ve futuru, např. *Co to bude za vládní spolek, jehož seznam včera Mirek Topolánek předložil prezidentu Václavu Klausovi?* – *Přitom taková surovina nebo potravina bude pravděpodobně úplně stejně hodně, nebo naopak málo tučná, sladká nebo slaná jako ty běžné, ale bude mít lepší původ.*

Do budoucnosti odkazují výzvy, žádosti nebo přání se slovesem v imperativu, např. *Evropo, jdi vstříc USA!* – *Naše planeta je v ohrožení, proto jedejme! Burcuje nás Mezinárodní krizový štáb pro změnu klimatu.* – *Berte politiku vážně a přestaňte sestavovat vlády.* Občas jde o stylizovanou formu rozkazu nebo příkazu, např. *Zachraňujme sebevrahy.* – *Volte událost ledna!*, či důrazného doporučení, např. *I v zimě pijte!* *Kouři se z vás jako z kostky suchého ledu.* Jindy se tento typ výpovědi užije ve významu ironickém, např. *Plat', neptej se, úředník a politik vi lépe, co tvé tělo a duše potřebují.* – *Neberme našim Němcům také jejich karlovarské oplatky a olomoucké syrečky.* – *Milí občané, do ložnic se klidně dívejte, ale peníze jsou už příliš velká intimnost.* – *Teror v Ruzyni: po vědmě nasadme také kočičí tlapu.*

K budoucnosti se rovněž vztahují výpovědi formulované jako řečnické otázky. Jde o prostředek frekventovaný, autor tímto způsobem obvykle vyjadřuje námitku. Jejich funkce není tázací, např. *Co však udělají galerie, které se obrazy trapně pyšní?* – *Čili: dokážou se Palestinci změnit?* – *Je libo „klonovaná“ svičková? Někdy za otázkou následuje odpověď, např. Jak vyžrát na chuligány? Britové ukázali cestu.* – *Hrát na sto procent? Ani to na Roddickův tým nestačí.* – *Šišláte, dokonce mumláte? Nechte to tak být.* Je zřejmé, že odpověď (podle očekávání) nenabízí příliš uspokojivé řešení problému.

Problematika času není omezena pouze na slovesné tvary. Je mnoho dalších prostředků, které se podílejí na upřesnění časových údajů. Radíme sem časová a zájmená adverbia nebo adverbialní tvary jmen s časovým významem v pádech prostých i předložkových.

Pro současnost, tj. bod, v němž děj probíhá, jsou příznačné výrazy *ted', dnes, právě, momentálně*. Pokud děj proběhne před začátkem platnosti jiného bodu, hovoříme o předčasnosti. K běžným nepříznakovým prostředkům patří v psané publicistice *kdysi, přednedávnem, nedávno, včera* apod. O časové následnosti mluvíme, když k události dojde po jiném časovém bodu. K prostředkům, které čas události či děje blíže nespecifikují, patří např. *občas, někdy, příště, momentálně* aj. Některé výrazy mohou vyjadřovat trvání děje v čase, např. *dodnes, doposud*.

Adverbiální pády jmen vyjadřují obvykle dobu, kdy k události došlo. Často jde o vyjádření značně rozvitá, vycházející z událostí, k nimž se informace vztahuje např. *dva dny po jejím odjezdu; ve stejný den, kdy se Sára vrátila do Česka; v podvečer na svátek sv. Valentýna; několik minut před osmou ráno japonského času a před odletem směr Hirošima; ve tři hodiny odpoledne českého času, od dob nacistických lékařů*, popř. časové rozpětí, např. *Druhé funkční období začíná ... 1. březnem a potrvá čtyři roky do 28. února 2011*. Mohou zahrnovat i delší časové období, např. *po třech měsících vyšetřování; celý život; za loňský rok; roku 2000* apod. Význam dovedení děje k časové hranici je patrný u výrazů *do pětatřiceti let; do června 2003, kdy odjel se třídou na výlet* apod. Nezřídka je vyjádřen začátek, průběh děje či jeho ukončení, např. *Více než šestnáct hodin vyndávali lékaři nejrůznější úlomky z těl manželů a jejich šestiletého syna. – Končící meteorologická zima, trvajících po dobu zimních měsíců prosince, ledna a února ...*

Někdy může být přesné zařazení do konkrétního časového úseku redundantní, nejčastěji je to proto, že přesný údaj čtenář zná. Přibližnost nebo časovou neurčitost vyjadřují např. výrazy *při oblékání; v poslední chvíli; v poslední době; odjížděla na pár dní; při dopravních nehodách*. Některá spojení mohou vyjadřovat současně hodnocení, např. *onemocněla ve špatnou dobu*, popř. opakování v časových intervalech, např. *několikrát za rok, třikrát týdně, jednou za dva dny* apod. Někdy o časových údajích informuje adjektivum, např. *roční obecní rozpočet; podle věrejšího výroku; v zimních měsících; v úterní reportáži* apod.

Při zařazování událostí do reálného časového úseku jsou v psané publicistice hojně využívány prostředky roviny syntaktické. Časové souvislosti jsou vyjadřovány prostřednictvím vedlejších vět, a to nejen příslovečných časových, ale též větami vztažnými s časovým významem. Frekventované jsou vedlejší věty se spojkou *když*, popř. *kdy*, které obvykle vyjadřují časovou souvislost dějů ve větě vedlejší s větou hlavní, např. *Stejně štěstí už ale neměl o den později, kdy na něj útočníci vystřelili*. Často přesně vymezují období, s nímž časové události souvisí, např. *Peršané byli v oblasti poměrně aktivní, když v rozmezí let 525 až 404 před našim letopočtem ovládali Egypt. – Barková se do potíží se zákonem dostala po té, co jí úd-*

ajně v letech 2001 a 2002 vichřice a povodně poničily její nemovitost v jihočeských Buzicích, jindy informují o jeho začátku, např. ...*historie lyžařského sportu u nás se začíná psát 5. ledna r. 1887, kdy pražskou celnici procházejí první dva páry „ski”, ...*

Vedlejší věty se spojkou *dokud* mohou vyjadřovat děj probíhající souběžně s jiným dějem, k němuž se průběh děje věty řídící vztahuje, např. *Dokud se v zemi bude listerie objevovat, budeme dělat kontrolu v podnicích*. Záporný smysl je signalizován ve větách s *dokud ne* s významem limitujícím trvání či ukončení děje věty nadřazené, např. *Úplatky a takydary nezmizí, dokud stát neotevře oči a nepřizpůsobí pravidla sociální péče skutečnému životu*.

Vztah časové následnosti uvádí mj. spojka *než*, obvykle vyjadřuje následný poměr dvou dějů minulých či budoucích, např. *Rodiče už zřejmě nebudou muset obíhat úřady, než pojedou s malými dětmi na dovolenou*. Nesoučasnost bývá také explicitně vyjádřena příslovci *dříve, předtím* apod., např. *I když to bylo ještě předtím, než byl vůbec přizvaný jako soudní znalec. – S vpichováním smrticích injekcí heparinu ... začal tamní zdravotník a vrah Petr Zelenka pravděpodobně dříve, než se dosud vědělo*.

Běžné jsou v psané publicistice vedlejší věty vztahné s časovým významem. Obvykle blíže specifikují počáteční časovou hranici věty hlavní, nejčastěji jsou uvozené vztahným příslovcem *kdy*, např. *Česko má stanovený termín, kdy by mohlo korunu vystřídat euro. – To není možné od loňského září, kdy začal platit nový zákon o cestovních dokladech. . – ... uniformy nosí (studenti soukromého gymnázia) ... i ve svém volném čase, kdy to není povinné. – Vzpomínal jsem na rána, kdy autobus nedorazil. – V době, kdy si lámal hlavu nad tím, ... – To je ta chvíle, kdy dostávají průměrné a trochu baculaté slečny chuť polykat prášky na hubnutí a strkat si prst do krku*. Vedlejší věty vztahné vyjadřují nejčastěji současnost, řidčeji těsnou následnost, s dějem vět nadřazených. Jak je zřejmé z některých příkladů, odkazují na ně substantiva obecného časového významu, např. *doba, čas, termín, chvíle, okamžik* apod., např. *Od té doby, co nedal o sobě vědět...; Ve čtvrtek to bude přesně čtvrt roku od noci, co do jihlavské nemocnice vtrhlo mezi rozespálé sestry policejní komando*.

Časový význam bývá někdy v rámci sémantické závislosti propozic modifikován (Mluvnice češtiny 3, 1987, s.479) nebo může přecházet v jiné významy, např. *Zatímco dnes nosí sladké odměny ve formě čokoládových vajíček na Velikonoční pondělí zajíček, dříve dělala dětem radost lištička*. (kontrastně konfrontační), *Primář si to podle něj nechal pro sebe a teprve tehdy, když zjistil, ...* (časově podmínkový) apod.

Závěr: Prostředky vyjadřující časové okolnosti jsou v psané publicistice nenápadné, časové zařazení událostí do přítomnosti, minulosti či budoucnosti je neopominutelnou součástí informací o událostech politických, ekonomických, společenských, kulturních a jiných. Lze předpokládat, že se publicista nad výběrem konkrétních prostředků příliš nezamýšlí, vybírá je spíše intuitivně. Proto je i přes jejich rozmanitost, kterou jsme v našem příspěvku pouze naznačili, převážně vnímáme v textech psané publicistiky jako prostředky automatizované.

Literatura

- Alexová, J., 2001, *Vyjadřování časových významů v Pešínově Prodrumu moravographiae*. – *Balbínovská miscellanea*, Klatovy, s. 125-133.
- Čechová, M. a kol., 2000, *Čeština – řeč a jazyk*, ISV, Praha.
- Daneš, F. a kol., 1997, *Český jazyk na přelomu tisíciletí*, Academia, Praha.
- Chloupek, J., 1986, *Dichotomie spisovnosti a nespisovnosti*, UJEP, Brno.
- Janečková, M., 2005, *K vyjadřování času v narativním textu raně obrozeneckém*. – *Čas v jazyce a v literatuře*, Ústí nad Labem, PF UJEP, s. 206-213.
- Junková, B., 2005, *Problematika času v psané publicistice*. – *Čas v jazyce a v literatuře*, Ústí nad Labem, PF UJEP, s.130-133.
- Kamiš, K., 2005, *Tempus fugit i v gramatikách*. – *Čas v jazyce a v literatuře*, Ústí nad Labem, PF UJEP, s. 41-46.
- Malá československá encyklopedie IV*, 1986, Academia, Praha.
- Mluvnice češtiny 3*, 1987, Academia, Praha.
- Průruční mluvnice češtiny*, 2001, NLN, Praha.
- Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*, 2001, Academia, Praha.
- Svoboda, K., 1972, *Souvětí spisovné češtiny*, Acta Universitatis Carolinae Philologica, Monographie XLIII, UK, Praha.
- Zimová, L., 2005, *Čas ve větě a textu aneb Vyjadřování času v publicistickém textu*. – *Čas v jazyce a v literatuře*, Ústí nad Labem, PF UJEP, s.103-110.

Time in Written Journalism

Journalistic texts provide information about events that have happened or will most probably happen in the nearest future. Temporal data represent merely a single piece of information in these texts. They are expressed by means of morphological, lexical and syntactic elements. Apparently, the subject is considerably extensive and varied.

Keywords: *journalistic style, temporal categories, persuasion, epistemic modality.*